

Це є проблема, яка з урахуванням зростаючої кількості українців, залучених до створення економічних благ, використовуючи глобальні бізнес-технології, буде наростати, і тому потребує щонайшвидшого вирішення.

Список використаних джерел

1. Економіка підприємства: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів / [П.В. Круш, В.І. Подвігіна, Б.М. Сердюк та ін.]. – Київ : Ельга-Н, 2009. – 780 с.
2. Кодекс Законів про працю. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
3. Фактори підприємництва. [Електронний ресурс] / Econ-House.ru: Економічний портал. – Режим доступу : <http://econ-house.ru/ekonomichna-teorija/6/228-faktori-pidpriemnictva>
4. Економіка праці та соціально-трудова відносини: підручник / [А.М. Колот, О.А. Грішнова, О.О. Герасименко та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. – К.: КНЕУ, 2009. – 711 с.
5. Наемные работники у частного предпринимателя. Порядок оформления на работу и увольнения. [Електронний ресурс] / Портал предпринимателей Украины. – Режим доступу : <http://chp.com.ua/spravochnik/naemnye-rabotniki>

В.А.ТКАЧУК,

к. е. н., доцент проректор з науково-педагогічної роботи, міжнародної діяльності та розвитку

Моніторинг зарубіжного досвіду сталого розвитку сільських територій

В статті проведено моніторинг зарубіжного досвіду сталого розвитку сільських територій, охарактеризовано закономірності та тенденції розвитку сільських територіальних об'єднань, виокремлено напрями та світові тренди адаптивні до сучасних українських реалій.

Ключові слова: сільські територіальні об'єднання, сталий розвиток сільських територій, структурна політика сільського господарства, екологічне сільське господарство.

В.А.ТКАЧУК,

к. э. н., доцент, проректор по научно-педагогической работе, международной деятельности и развития.

Моніторинг зарубіжного досвіду сталого розвитку сільських територій

В статье проведен мониторинг зарубежного опыта устойчивого развития сельских территорий, охарактеризованы закономерности и тенденции развития сельских территориальных объединений, выделены направления и мировые тренды адаптивные к современным украинским реалиям.

Ключевые слова: сельские территориальные объединения, устойчивое развитие сельских территорий, структурная политика сельского хозяйства, экологическое сельское хозяйство.

V. TKACHUK

PhD, associate professor, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work, International activity and Development

Monitoring of foreign experience of steady development of rural territories

Monitoring of foreign experience of steady development of rural territories is conducted In the article, conformities to law and progress of rural territorial associations trends are described, directions and world trends are selected adaptive to modern Ukrainian realities.

Keywords: rural territorial associations, steady development of rural territories, structural policy of agriculture, ecological agriculture.

Постановка проблеми. Визначення сільських територій як багатоагентної та багатофункціональної системи обумовлює складність в реалізації концепції сталого розвитку на селі.

Складність полягає в суспільній кризі, яка охопила сільські територіальні утворення і продовжується вже протягом багатьох років, що свідчить про необхідність пошуку та розробки нових кон-

структивних моделей та механізмів адекватним українських реаліям.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У Західній Європі і в рамках європейської політики концепція сільського розвитку знаходить своє застосування, починаючи з 1970-их років як структурна політика сільського господарства, і з того часу вона постійно еволюціонує. Тим не менше в політиці Співтовариства спільна законодавча база та єдині підходи до розробки концепції формуються лише у другій половині 1980-их років. Політика структурного розвитку була адаптована до змін аграрної політики, проте дедалі більше уваги приділялось не питанням забезпечення факторами виробництва і взаємодії між ними, а питанням якості цих факторів виробництва, якості продукції, взаємовідносин між сільським господарством і зовнішнім середовищем, багатофункціональності, інтеграції сільського господарства з іншими галузями економіки. Це призвело до розширення задач класичної структурної політики в напрямі формування політики сільського розвитку.

На національному та регіональному рівнях ЄС паралельно існує декілька підходів, з яких можна чітко виокремити три концепції сталого розвитку сільських територій: – концепція, яка ідентифікує сільський розвиток з загальною модернізацією сільського господарства і агропродовольчого комплексу. Ця концепція бере за основу розвиток сектора та пов'язує сільський розвиток виключно зі зменшенням відмінностей між найбільш відсталими сільськими районами та рештою сектора економіки; концепція зближення; – концепція, яка ідентифікує сільський розвиток з розвитком сільських районів в цілому шляхом використання всіх ресурсів, які знаходяться на їх території (людських, фізичних, природних, ландшафтних та ін.), та інтеграційна концепція – поєднання між усіма компонентами та галузями на місцевому рівні. Ця концепція використовує можливості території в найбільш ширшому її розумінні [1].

Для України важливим є вивчення зарубіжних навиків формування сталого розвитку сільських територій, аналіз їхніх закономірностей і тенденцій розвитку. Особливо корисним для вітчизняної економіки, в контексті європейської інтеграції, повинен стати досвід країн Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Європейський Союз приділяє велику увагу розвитку сільських

територій, адже у 27 країнах ЄС частка сільських жителів становить 27,1% (згідно з класифікацією за щільністю населення), причому на переважно сільських територіях (за класифікацією на регіональному рівні) проживає 20,1% загальної чисельності населення, а частка зайнятих у сільському господарстві коливається в межах 3–4% загальної кількості працюючих. Політика розвитку сільських територій у європейських країнах здійснюється в рамках Спільної аграрної політики (САП) ЄС [2].

Протягом своєї еволюції САП ЄС поступово відходила від принципів, що базувались на територіальному поділі, переорієнтовуючись на підходи, пов'язані з територіальною координацією та компромісними рішеннями.

Пріоритетами політики сталого розвитку сільських територій до 2020 року, стали конкурентоспроможність, середовище й управління земельними ресурсами, багатофункціональне село та якість життя. Варто зауважити, що спільна аграрна політика ЄС поєднує елементи регуляторно-ринкової, цінової, зовнішньоторговельної й структурної політики. Оскільки в аграрній економіці галузевий і територіальний фактори інтегровані в одне ціле, поступово цілі САП ЄС змістилися з вирішення проблем сільського господарства до завдань розвитку сільських територій. Стратегічний вектор реалізації політики сталого розвитку сільських територій в ЄС, спрямований на:

- покращення правового регулювання відносин в аграрній сфері;
- вдосконалення адміністративних відносин між відповідними інститутами та суб'єктами господарювання в сільському господарстві;
- прийняття економічно доцільних та ефективних регуляторних актів, які посприяють підвищенню конкурентоспроможності сільського господарства ЄС і розвитку сільської місцевості;
- сприяння подальшій лібералізації сільського господарства ЄС згідно з вимогами СОТ [3].

Для організації сталого розвитку сільських територій Європейського Союзу є створення спеціалізованих інституцій. З 1988 р. діє Європейська робоча група з питань розвитку сільських територій та відновлення села (ARGE). Для забезпечення фінансування програм розвитку сільських територій створено такі важливі інституції як Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF), Європейський соціальний фонд (ESF), Європей-

ський сільськогосподарський фонд орієнтації та гарантій (EAGGF), Фонд фінансових інструментів підтримки рибальства (FIFG) тощо [4].

Європейський досвід щодо сталого розвитку сільських територій засвідчує високу якість регуляторної політики, яка проявляється не лише у послабленому оподаткуванні господарюючих суб'єктів, але й у розвиненій і диверсифікованій системі дотування, субсидування та відшкодування витрат на страхування сільськогосподарської діяльності. Розвинуті країни світу активно субсидують аграрний сектор також і з міркувань продовольчої безпеки й мінімізації загрози надлишкової міграції сільського населення в міста і за кордон тощо. Величина таких субсидій в країнах ЄС може перевищувати 50% від вартості сільськогосподарської продукції. [4]. У деяких економічно розвинених країнах ЄС, зокрема Норвегії й Австрії, частка державних витрат на підтримку національного сільськогосподарського виробництва наближається або навіть може перевищувати частку результатів сільськогосподарського виробництва у ВВП. Такий значний рівень державної підтримки сільгоспвиробництва в країнах ЄС безпосереднім чином пов'язаний з забезпеченням умов для агроформувань які покликані витримувати конкурентний тиск, впроваджувати інноваційні технології, а також займатися вирощуванням екологічно чистої продукції [4]. Розвинена мережа спеціалізованих інституцій ефективного розвитку сільських територій ЄС, наявність здорової конкуренції серед сільгоспвиробників й орієнтири на еколого-соціально-економічну стабільність забезпечують умови для ефективного макроекономічного розвитку та можливість реального прогнозування показників макrorівня і розвитку аграрного ринку. У цьому аспекті цікавим для застосування в Україні є стала методика формування цінової політики Європейського Союзу [5]. Стабільності аграрному сектору ЄС надає також спеціалізована система сільськогосподарського кредитування та страхування, яка ґрунтується на діяльності спеціалізованих установ кредитування фермерів, кооперативних і земельних банках, інших фінансових інститутів. Досить поширеною в європейських країнах є практика державного фінансування придбання засобів виробництва для сільського господарства. Крім того, система компенсаційних платежів з державного бюджету

страхування фермерів на випадок несприятливих погодних умов та форс-мажорних обставин тощо. Окремо варто відзначити практику існування бюджетних платежів, пов'язаних з «регіональною підтримкою», завдяки яким у фермерів з'являється можливість ведення сільськогосподарського виробництва на розширеній основі в зонах з несприятливими погодними умовами [5].

Важливою складовою сталого розвитку сільських територій є підтримка виробництва екологічної сільськогосподарської продукції. Екологічне сільське господарство набуває все більшого розвитку внаслідок збільшення попиту та сприятливого впливу на навколишнє середовище. Загалом у Європейському Союзі на даний час 4,16% сільськогосподарських угідь зайняті виробництвом екологічної продукції, водночас між різними країнами все ще присутні значні відмінності. Найбільшими площами, на яких здійснюється виробництво екологічної продукції, характеризується Австрія, де вони складають 13,4% від загальних площ, а найнижчими в Ірландії (0,95%), Румунії (0,77%) та Мальті (0,2%). У Польщі розвиток виробництва екологічної сільськогосподарської продукції все ще не набрав загальноєвропейських темпів, а частка земель, задіяних у її виробництві становить 1,94%.

Підсумовуючи вищезазначене варто зауважити що основою сталого соціально-економічного розвитку сільських територій у країнах Європи є реалізація потенціалу підприємництва як в сільському господарстві, так і в суміжних обробних та обслуговуючих галузях. Необхідно зазначити, що для інтегрованої концепції характерне виокремлення соціальної функції фермера, як жителя сільської території, та громадсько-політичної функції, як потенційного учасника громадських процесів та ключового агента в управлінні розвитком сільських територій, екологізації та захисту навколишнього середовища.

Щодо використання в практиці досвіду сталого розвитку сільських територій США, варто відзначити, що в цій країні пріоритетними є інші напрями зокрема концепцією розвитку сільських територій у США є постійні та тематично орієнтовані програми роботи дорадчої служби. Ідеологічною основою такої діяльності є Закон Сміта – Левера (1914 р.). Слід відзначити, що програми дорадчої служби з розвитку сільської місцевості в США були настільки успішними, що вони з 90-

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

х років прийняті як апробований механізм також до використання в процесі розвитку міських урбанізованих громад. За основні пріоритети розвитку сільської території в США як нормативно закріплені та постійні програми роботи дорадчої служби прийняті наступні:

- сільське господарство;
- організація домашніх господарств сільсько-го населення;
- розвиток сільської молоді;
- розвиток сільських територіальних громад, у т.ч. лідерство,
- громадські ініціативи та об'єднання,
- економічний розвиток,
- соціальна інфраструктура. Тобто основою концепції сталого розвитку сільських територій США є концентрація уваги на рівні та якості життя жителів сільських громад.

З врахуванням вищезазначеного приведеного досвіду варто сконцентрувати увагу на наступних напрямках а саме:

Перший напрям полягає у переміщенні у сільську місцевість промислових, обслуговуючих та переробних підприємств. Це сприятиме розв'язанню проблеми безробіття на селі, підвищенню рівня життя сільських жителів та стимулюватиме переміщення міського населення у село, що позитивно позначиться на усуненні демографічного дисбалансу між містом та селом. Крім того, диверсифікація сільської економіки має відбуватися за рахунок розширення видів економічної діяльності сільськогосподарських підприємств за рахунок налагодження замкненого виробничого циклу, організації виробництва екологічного чистих харчових продуктів і їх збут через власну торгову мережу, використання побічної продукції землеробства у тваринництві. При цьому умовою диверсифікації є недопущення вибуття з використання значної кількості меліоративних земель, збереження сільськогосподарської функції сільських територій, диверсифікація сільського господарства шляхом розвитку екологічного та органічного виробництва, тобто збереження екологічної цілісності сільських територій. Другий напрям диверсифікації сільської економіки передбачає розвиток соціальної інфраструктури, що є необхідною передумовою "утримання" соціального капіталу у сільській місцевості. Адже переміщення економічно активної частини сільського населення у міста

скорочує податкову базу місцевих громад та веде до скорочення фінансування соціальної сфери на місцях.

Доречним є застосування зарубіжного досвіду щодо вирішення проблеми переміщення економічно активної частини населення а саме 1) на місцевому рівні – розширення податкової бази місцевого та локального рівнів шляхом проведення політики сільського розвитку «знизу догори», у результаті якої напрями та обсяги фінансової підтримки окремих соціальних сфер визначаються на місцях; 2) на підприємницькому рівні – стимулювання інвестицій аграрних підприємств у капітальне будівництво об'єктів соціального призначення [4]. Зміни у політиці сприяння розвитку сільських територій в Європі останніми роками стосуються, насамперед, перегляду ролі людини у збереженні екологічної цілісності та багатства природи позаміських територій. Екологічна складова сталого розвитку сільських територій набуває особливої актуальності у контексті екологічної безпеки держави та з огляду на необхідність диверсифікації сільськогосподарського виробництва за рахунок розвитку екологічного виробництва. У зв'язку з цим, фермерам, які беруть на себе агроєкологічні зобов'язання на строк від 5 років, надають допомогу від національних урядів за Програмою сільського розвитку. Нині у Європейському Союзі 4,2% сільськогосподарських угідь зайняті під виробництво екологічної продукції. Найбільші ділянки під органічне виробництвом відведені в Австрії, де вони становлять 13,4% від загальних площ, а найменші – в Ірландії (0,95%), Румунії (0,77%) та Мальті (0,2%). У Польщі розвиток виробництва екологічної сільськогосподарської продукції все ще не набув загальноєвропейських темпів, а частка земель, задіяних у її виробництві становить 1,94%. Щодо України, то у нас придатні для розвитку органічного землеробства 19% угідь [5]. Однак, в Україні лише одиниці господарств ризикують освоювати екологічне виробництво. Причиною цього є низький рівень реальних доходів у країні. Витрати на продовольство займають значну частку у витратах домогосподарств, тому для більшості громадян перехід на органічну продукцію за вищими цінами її придбання на національному ринку фактично неможливий.

Зокрема адаптивним для застосування практики сталого розвитку сільських територій є досвід Канади щодо формування корпоративних струк-

тур в яких поєднується процеси заготівлі, переробки і збуту як оптового так і роздрібного сільськогосподарської продукції. Найчисельнішими є кооперативи молочної і м'ясної спеціалізації, кооперативи власників лісу, зі збуту яєць і птиці, з виробництва насіння сільськогосподарських культур, з виробництва крохмалю тощо. Доцільно зазначити, що такий механізм є дієвий завдяки нормативно-правовому забезпеченні, що регулюють питання створення та діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Висновки

Саме тому в Україні передусім потрібно впорядкувати та вдосконалити таку нормативно-правову базу, щоб сільськогосподарська кооперація чи кластеризація була формою самоорганізації та взаємодопомоги селян; самозахисту соціально-економічних прав та інтересів; самооборони від монополістів та нечесної конкуренції; забезпечення якості продукції, що виробляється[6].

У цьому контексті важливо враховувати сучасні тренди та пропозиції САП, серед яких слід виділити:

- внутрішню стабілізацію та адаптацію до зовнішніх впливів. Внутрішня адаптація передбачає збалансування економічної, соціальної та екологічної складових розвитку сільських територій через розвиток підприємництва в агропромисловому виробництві та забезпечення багатofункціональності сільської економіки; зближення рівнів розвитку сільських територій через покращення якості життя та створення сприятливих умов для збереження людського капіталу. Заходи з адаптації до зовнішнього впливу покликані підготувати сільські території до вступу України в ЄС.

Аграрна політика ЄС постійно змінювалася і вдосконалювалася на користь ринково орієнтованих реформ. До ЄС входить ряд країн, де сільське господарство не має природних переваг. Сільське господарство України характеризується значним природноресурсним потенціалом і має можливості для поступового наближення до вимог САП ЄС. При цьому не йдеться про необ-

хідність прямого копіювання аграрної політики ЄС. Але з огляду на чинники, завдяки яким державам Заходу вдалося забезпечити своє населення достатньою кількістю продуктів харчування за доступними цінами, а також зробити галузь сільського господарства технічно оснащеною й високопродуктивною, Україна може за допомогою відповідного законодавства та цілеспрямованої політики з використанням європейського досвіду створити умови для розвитку ефективних виробничих, збутових, переробних і розподільних структур[7].

Список використаних джерел

1. Дейлі Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку / Герман Дейлі; переклад з англійської: Інститут сталого розвитку. – К.: Інтелсфера, 2002. – 312 с.
2. Крупін В. Є. Сучасні тенденції розвитку сільських територій: досвід Європейського союзу / В. Є. Крупін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.confcontact.com>.
3. Krugman P.R., Obstfeld M. International Economics: Theory and Policy (7 edition). – Addison Wesley, 2005.
4. Іртищева І.О., Потапенко О.М. Європейський досвід економічного розвитку сільських територій: проблеми адаптації // Економічна безпека держави і науково-технологічні аспекти її забезпечення: Праці III науково-практичного семінару з міжнародною участю (20–21 жовтня 2011 р.) / Відпов. ред. Є.М. Письменний, Н.В. Караєва. – Черкаси, 2011. – С. 197–204.
5. Спільна аграрна політика Європейського союзу: можливості та виклики для України: Аналітична доповідь. – К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 2011. – 19 с.
6. Іртищева І.О., Сохнич А.Я. Інноваційний розвиток сільських територій: адаптація міжнародного досвіду в національних реаліях: Монографія. – Миколаїв: Дизайн та поліграфія, 2012. – 172 с.
7. Перспективи інтеграції аграрного сектору України до спільної аграрної політики ЄС: проблемні аспекти / М. А. Лендел, Н. М. Жулканич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2007. – Вип. 1. – С. 6–12.